

IVAN TŠISTJAKOV

**SIBERI
PÄRAPÕRGUS**

GULAGI VANGIVALVURI PÄEVIK

Tõlkinud Andres Adamson

Originaali tiitel:

Иван Чистяков. Сибирской дальней стороной. Дневник охранника
БАМа 1935–1936. Издательство АСТ Москва

Toimetanud Ivika Arumäe
Keeletoimetanud Piret Pihlak
Kujundanud Jan Garshnek
Küljendanud Erje Hakman

Published by arrangement with ELKOST Intl. Literary Agency

- © The International Human Rights Society „Memorial“
(originalmanuscript and images)
- © Irina Sherbakova (preface and comments)
- © Tõlge eesti keelde Andres Adamson ja kirjastus Argo, 2018

Kõik õigused kaitstud

www.argokirjastus.ee

ISBN 978-9949-607-51-8

Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

Sisukord

Eessõna 7

Päevik 29

Lisad 187

Keeldujad 189

Lööktöölised 197

[Pealkirjata] 201

Kaklus 201

Ühing Memoriaal ja ajaloomälu 203

EESSÕNA

„Päevikus on kogu mu elu ...“

Irina Šišerbakova

Baikali-Amuuri magistraali (BAM) ehitustööde ühe lõigu relvastatud valve rühmakomandöri Ivan Tšistjakovi päevik on unikaalne ajaloodokument. Isegi *siinpool* okastraati olnud nõukogude inimeste mälestusi on sellest ajast säilinud väga vähe, aga päevik, mida peeti otseselt GULAGis ja milles selle autor päev-päevalt, mitme kuu vältel aastail 1935–1936 kirjeldab oma elu, on tõenäoliselt üldse ainus selline meie kätte jõudnud allikas. See seletub mitme põhjusega – nii sellega, et 1930. aastail langesid repressioonide ohvriks ka GULAGi¹ kaadrid (kolmekümnendail aastail lasti maha selle viis järjestikust juhti), kui ka sellega, et NKVD² ja VOHRI³ töötajaskond koosnes laagrites tihti ise tööalaseks karistuseks sinna saadetud, mittetäisväärtuslikest või võimust rikutud inimestest, kes varastasid kinnipeetute tagant. Neil lihtsalt polnud vajadust pidada päevikuid, teha märkmeid. Seda enam, et need inimesed mõistsid hästi, kui ohtlik see on. Arestidega kaasnesid alati läbiotsimised koos leitud paberite äravõtmisega ning

¹ GULAG – Главное управление лагерей, NKVD laagrite peavalitsus. Ülekantud tähenduses: kogu sunnitöölaagrite ja vanglate süsteem Nõukogude Liidus. Viimasel juhul kasutatakse enamasti üksnes esisuurtähte ja väiketähti: Gulag. – *Tlk.*

² NKVD – Народный комиссариат внутренних дел, siseasjade rahvakomisariaat. – *Tlk.*

³ Vn lühend, *вооружённая охрана*, 'relvastatud valve'. See lühend esineb päevikus eri vormides, mis tõlkes on ühtlustatud. – *Tlk.*

mitte ainult kirjad ja päevikud, vaid ka tavalised märkmikud ja telefoniraamatud – isegi tühipaljas mäрге kalendris – võisid muutuda raskeks süütõendiks. Aga pärast NLKP XX kongressi ja Hruštšovi paljastusi ei tekitanud teenistus GULAGis ühiskonnas austust ega kaastunnet. Seetõttu võib väita, et Ivan Tšistjakovi märkmed, mis imekombel on meie ette jõudnud, on täiesti unikaalsed.

Päeviku originaal asub Moskvas ühingu Memoriaal arhiivis, kuhu alates 1980. aastate lõpust kogutakse dokumente, tunnistusi, memuaare ja kirju, mis on seotud poliitiliste repressioonidega Nõukogude Liidus. Päeviku töid arhiivi inimesed, kes avastasid selle juhuslikult oma surnud kauge naissugulase paberite seast.

Me teame Ivan Tšistjakovist väga vähe. Koos vihikutega on säilinud ainult hägune asjaarmastajaülesvõte, mille pöördel on kirje: *Tšistjakov, Ivan Petrovitš, represseritud aastail 1937–1938. Hukkus rindel 1941 Tuula oblastis*. Meie katsed leida riiklikest arhiividest tema jälgi on olnud edutud. Andmeid selle inimese kohta saab tuletada ainult tema päevikust.

Kui vana oli autor selleks ajaks? Tõenäoliselt juba üle 30, sest päevikus mainitakse, et pool elu on tal juba elatud ja et ta oli olnud rindel. Kui ta osales isegi vaid kodusõjas ja alles päris selle lõpus, aastail 1920–1921, pidi ta tollal ikkagi olema vähemalt 18–19aastane, sellest oli aga möödas poolteist aastakümnet. Enne teenistusse kutsumist elas ta Moskvas, Sadovaja-Kudrinskaja väljaku lähisel. Sõitis trammiga tööle, vabal ajal käis teatris, tegeles spordiga, armastas joonistada, ühesõnaga – elas kolmekümnendate aastate küllaltki tavalise, suhteliselt intelligentse nõukogude linlase elu. Ivan Tšistjakovis näeme uue ajastu „peamagistraalist“ kõrvale jäänud „üleliigsetele“ inimestele iseloomulikke jooni. (Selliste inimeste eluviisi on kirjeldanud oma teostes paljud selle ajastu paljud andekad kirjanikud: Juri Oleša, Mihhail Zoštšenko, Nikolai Erdman jt.)

Ivan Petrovitš Tšistjakovil oli nähtavasti mitteproletaarne päritolu, mis polnud tole ajastu jaoks just kõige soodsam. Tal oli tõenäoliselt tehniline kõrgharidus ja ta oli kommunistlikust parteist välja arvatud mõne ulatusliku puhastuse ajal kahekümnendate aastate lõpus või kolmekümnendate alguses, mil parteipiletist jäid ilma eelkõige nõndanimetatud sotsiaalselt kauged elemendid. (Tšistjakov vihjab

sellele päevikus, arvates, et BAMile saadeti ta võimude silmis end juba määrinud inimesena.) Kellena ta enne sõjaväkke võtmist töötas, on päeviku põhjal raske aru saada; võib-olla õppejõuna mõnes tehnikumis või isegi kõrgkoolis, võib-olla tehases insenerina. Tal polnud nähtavasti perekonda: ehkki ta kahel korral mainib, et sai kirja või paki, pole kusagil sõnagi armastatud naisest või lastest.

Ivan Tšistjakov kutsuti teenistusse ja määrati sisevägedesse hetkel, mil OGPU⁴-NKVD juhtimisel laienesid kiiresti stalinlikud hiigelprojektid, kui loodi GULAG, mis kannatas terava kaadripuuduse all. 1935. aasta sügisel saadeti ta ühte kõige kaugemasse ja hirmsamasse kohta – BAMile, see tähendab Bamlagi (lühend nimetusest: Baikali-Amuuri parandustöölaager).⁵

Bamlag

1932. aastal võttis NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu vastu otsuse Baikali-Amuuri magistraali ehitamisest. BAM oli kaitsetstarbeline rajatis ja esialgu usaldati selle ehitamine teedehituse rahvakomissariaadile. Aega anti selleks ainult kolm ja pool aastat.

⁴ OGPU – lühend Nõukogude Liidu riikliku julgeolekuteenistuse (varasema tšekaa ja GPU) tollasest nimetusest Объединённое государственное политическое управление при совете народных комиссаров СССР, NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu juures asuv ühendatud riiklik poliitiline peavalitsus. – *Tlk.*

⁵ Päeviku autor oli keskastme komandör, kes oli ilmselt esialgu vaid üheks aastaks teenistusse kutsutud. Tollal kehtis Nõukogude Liidus 13. augustil 1930 vastu võetud seadus kohustuslikust sõjaväeteenistusest, mille 10. ptk reglementeeris teenistuse läbimise korda ja (lühendatud) aega neile, kes olid lõpetanud tehnikumid ja instituudid. Päeviku kirjutamise aja alguses ei olnud Nõukogude relvajõududes aastameid (neid oldi küll just sisse viimas – *tlk*), üksik „kuubik“ Tšistjakovi lõkmeil tähistas teenistusastet. (See oli altpoolt lugedes kolmas tollasel 14astmelisel skaalal: rühmakomandör, meie mõttes madalaim ohvitseriaaste, küll noorem-, kuid mitte allohvitser. Täpse vastuseta jääb küsimus, miks ja kuidas kolmekümnendais eluaastais (nõukogude ajal oli reakoosseisu ajateenistusse kutsumise vanusepiiriks 27 aastat) ja kord juba sõjaväes teeninud komandör, st ajateenituskohustuse alla üldjuhul enam mittekuuluv mees, üldse uuesti teenistusse kutsuti. Kõige tõenäolisem on, et ta oli hiljuti lõpetanud õppeasutuse (instituudi), mis õigustaski tema uuesti teenistusse võtmist. – *Tlk.*)

Tööga kiirustamine oli seotud sellega, missuguseks kujunes Kaug-Ida sõjalis-strateegiline olukord, kui Jaapan hõivas aastail 1930–1931 Kaug-Ida ja kaotati Ida-Hiina raudtee⁶, mis oli sidunud Venemaa ainsat sealset suurt sadamat ja Vaikse ookeani laevastiku peabaasi Vladivostokki Siberi ja maa keskrajoonidega. Ka Ida-Hiina raudtee jätk Nõukogude territooriumil, Trans-Siberi magistraal, oli paljudes kohtades ühe rööpapaariga ja kulges üle tuhande kilomeetri ulatuses Nõukogude-Mandžuuria piiri läheduses.

Nõukogude Liidus ette võetud agitatsioonikampaaniast hoolimata polnud võimalik värvata Kaug-Itta („lähedasse ja armastatud Kaug-Itta“, nagu lauldi ühes selle aja propagandafilmis), füüsiliselt väga raskele ja äärmuslikes tingimustes tööle vajalikku hulka vabatahtlikke töölisi. Üsna ruttu sai selgeks, et seda stalinlikku ülesannet saab nii lühikese tähtajaga täita ainult tasuta sunniviisilise töö abil. Seepärast anti ehitus üle OGPUle. Bamlagi volasid sunnitöölise ja eriasumisele saadetute (põhiliselt kulakuteks kuulutatute) hulga.

Selleks ajaks lõppes GULAGi esimese mastaapse ehitise, Valge mere – Läänemere kanali (Belomorkanali) rajamine ning tuhanded vangid toodi sealt BAMile. 1935. aasta keskel, kui Bamlagi saabus päeviku autor, töötas seal juba 170 000 vangi, laagri likvideerimise ajal 1938. aasta mais aga üle 200 000 (GULAGis tol hetkel viibinud 1,8 miljonist kinnipeetust).

⁶ Ida-Hiina raudtee, vn lühend *КВЖД*, oli Trans-Siberi magistraali aastail 1897–1903 ehitatud jätk, mis ühendas Tšitaad läbi Mandžuuria (Kirde-Hiina) Vladivostoki ja Port Arturiga. Kuulus Venemaale (hiljem Nõukogude Liidule) ning oli venelaste hooldada ja kasutada. 1928. aastal saadeti kõik nõukogude raudteetöölised ja -teenistujad Hiinast välja. Aastal 1934 kuulutati magistraal Mandžuuria valitsuse (Jaapani marionettežiim) omandiks, 1945 tagastati Nõukogude Liidule ja 1952 anti üle Hiina Rahvavabariigile.

РÄЕVIK

должны устращать нас. Вот порядочки. Нам отдаленно
признается. Сторонние задачи неправивымы, инициативность
не проставлена, на мезороботах время растея
не дали. Весело? Какого-то ответственность ищут люди? Никакой
Намши нам строительства - зашевелились. Но вал тысячи
работы падает на нас. Опыт превосходящий продолжитель
Куралиссина Вьюга теперь куралиссин Аршинова и его опыт иорна
иши. Нам. Ввод 1. Ощущение все целимся все отвечает это
Ковиков не пришел потому что уехал к семье, соснудился.
Да и не работает нигде. Павлик откровенничает "Намши
как закрыли нам отряда" "Да знами ли ты обстановку на
дальнейм востоке? Никакого отсука! а сами уехали на все
себя.

23.

Блат все время и у всех народов решают все.
и у нас тоже. Нам. о.р. пошлоту. Нам. д.и.на пошлоту
вниматель, разведывае, а нам? шило. Кто из нас больше
разезывает и пошлоту не пошлоту. Пошлоту задра решают
так: Векл ушмен пошлоту за свои разведки. Не шотм е.р.о.и.к.
работат в стране 31 на трассе пошлоту 250-300 р. а в
стране 15, разшота.

Ivan Tšistjakovi päevik on keeleliselt väga ebaühtlane. Selles on peaaegu kirjanduslikke osi, luuletusi jne, kuid mida lõpu poole, seda enam on kasutatud lühendeid, loobunud kirjavahemärkidest, jäetud midagi välja kirjutamata või sõnastuses sassi mindud. Tšistjakov pidas päevikut enda tarbeks, endale polnud tal vaja selgitada asju, mis meile nüüd seetõttu vahel ebaselgeks või oletuslikuks jäävad. Siin-seal on ka käekirja või päevikulehtede kahjustuste tõttu arusaamatuks jäävaid sõnu ja fraase. Eestikeelses tõlkes on päevikus väga arvukad lühendid valdavalt välja kirjutatud, v.a juhtudel, kui neil on olemas eesti vaste, lisatud (nurksulgudes) puuduvaid sõnu, pandud puuduvad kirjavahemärgid, kirjutatud segasemates kohtades lahti tõenäoline kaotsiläänud mõte. Mõni mõiste on tõlkes asendatud. Näiteks kirjutab Tšistjakov kogu päevikus mitte (valve)sõdureist, vaid tollase venekeelse terminoloogia järgi „võitlejaist“, „laskureist“ jne; need on üldjuhul asendatud tänapäeva eesti lugejale arusaadavama samatähendusliku sõnaga „sõdur“. – *Tõlkija märkus.*

9. X 35. a

Uus etapp minu elus

Kell 22, Svobodnõi linn. Pime ja niiske. Pori ja jälle pori. Käsi-pagasi hoiuruum. Madal ja täissuitsetatud. Sissevajuv lagi on palgiga toetatud, aga põrandal läbisegi inimesed. Räbaldunud vatikuubede ja värviliste paikade segadik. Raske leida kahte erinevat nägu. Kõigil on ühesugune silmavaade, kahtlustav ja vilav, ja mingi imelik ilmevari näol. Ajamata habemed ja masinaga pügatud juuksed. Pambud ja kohvrid. Tusk ja igavus. Siber, Siber.

Linn õigustab igati oma vanavenelikku nime. Tara ja tara või tühi koht. Vahel harva tuleb ette maja. Ja sellegi aknad väljast luukidega suletud. Külalislahkusetu ja õudne, rõhuv ja rõõmutu. Esimene vastutulija – see pole punaarneelane, puhas ja rühikas, vaid mingisugune partisan. Kolmanda kasutuskorra sinel¹ ilma lõkmeteta, samasugused saapad, vormimüts pekkis² ja seljal vintpüss. Gorkomhozi³ võõrastemaja. Puuhoone, jagatud vaheseintega 0,5üllasteks toakesteks. Palavus ja lakkamatu norskamine.

10. [oktoober]

Hommik. Läheme mööda Nõukogude tänavat. Ei sillutist ega kõnniteed. Jälle tarad ja sead, lombid, sõnnik ja haned. Ega see ometi Mirgorod ole.⁴ BAM.

¹ Tšistjakov peab silmas seda, et sinel oli väga vana. Väljend „kolmas kasutuskord“ tekkis pärast 1797. aasta jalaväemäärustiku kehtestamist, siis määrati sineli kasutusajaks neli aastat.

² Autor kasutab siin samalaadset eufemismi levinud venekeelse vägisõna asemel. – *Tlk.*

³ *Горкомхоз* – vn lühend asutuse nimetusest *городской отдел коммунального хозяйства*, 'linnakommunaalmajand'. – *Tlk.*

⁴ Vihje Mirgorodi kirjeldusele Nikolai Gogoli jutustuses „Kuidas Ivan Ivanovitš Ivan Nikiforovitšiga tülli läks“.

2korruseline tellishoone. Lilleklumbid ja elektrikell, 3 automärki, 2 helendavat kolmnurka ja 30 km/h.⁵ Ikka sama pori. Staap. Barakk-ühiselamu. Jälle pori.

Esimest ööd elus söödan lutikaid. Külm. Staabitöötajatel pole mingit distsipliini. Lakkamatud vandesõnad.

„Pantelei, hei! Mida sa's, kaua sa veel simuleerid? Mille järele see lõhnab?“

Paragrahvi järele, mille järele siis veel.

Pidevad 30kordsed roppused. Sellised roppused, et neisse võiks kirve sisse lüüa.

Valverühma ruum. Lavatsid, värvilised tekid, kirjaoskamatud loosungid. Kes suvises, kes talvises vormisärgis, kes omas pintsakus, kes vatikuues, kes võetatud nõõrijupi, kes rihma, kes presentvõõga. Suitsetavad, lebades vooditel. Kaks on teineteisest kinni haaranud ja moodustanud puntra: veerevad, ühel jalad püsti, ise naerab, naerab ebaloomulikult, katkendlikult. Üks lebab ja piinab suupilli. Lõugab: „Meie tööd ei karda, aga tööle ka ei lähe.“ Puhastavad relvi, ajavad habet, mängivad kabet, üks suudab midagi lugeda.

„Kes teil korrapidaja on?“ küsin.

„Mina,“ vastab ahju juures süsi seganud partisan tõustes.

Vatipüksid, suvine vormipluus, vildid ja peas mingisugune arestandimüts, kõrv ettepoole. Selle alt tolknevad ruuged juukse-salgud. Aga vööl presendist padrunitasku. Hakkab end kohendama, tammudes kohmakalt jalalt jalale ja teadmata, mida teha. Hiljem saan teada, et korrapidaja pole sõjaväes teeninud, läbis ainult BAMil kuuajase kursuse. Vaat sulle Anika-sõjameest.⁶ Ja sellised on nad peaaegu kõik.

Mötlen, kuhu ma sattusin? Ja mul hakkas häbi oma kuubiku pärast, selle pärast, et olen komandör, et elan 1935. aastal, selle pärast, et asume kõlava nimega teise tee vastas⁷, selle pärast, et kõrgub raudbetoonist sillailudus.

⁵ Liiklusmärgid.

⁶ Vene rahvaluules kiidukukest sõjamees, kes kaotab kahevõitluses Surmale. Ülekantud tähenduses inimene, kes on julge üksnes ohust kaugel. – *Tlk.*

⁷ Trans-Siberi magistraali teine rööpapaar.

21. [oktoober]

Augu ümber kõrgub mägi – see on Arhara. Asula. Kolmeharjalise sopka jalamil kakssada majakest. Längakil ja pimedad. Aknaid peaaegu pole. Sopka jalamilt, kust võetakse liiva, sõidavad veoautod liivaga jaama. Lage ja üksildane.

Öö veetsin kasarmubarakis. Külm. Tapsin täisid. Kohtun rühma-komandöriga. Mulje vähearenenust jne. Lahkun piki raudteed.

Mõtted lendavad nagu tuulehoog, mõtted lappavad nagu raamatu-lehed üksteise järel, kägarduvad, keerduvad kui paber tules. Segadus ja kurbus, üksindus.

Ainult kakskümmend päeva tagasi olin ma Moskvast. Elasin. Võtsin elult, mida võtta andis, aga siin? Siin pole midagi võtta. Taeva-kõrgusi ei mõista ning sopkade ja tühjuse lõputust ei haara. Sopka järel sopka, sopka järel sopka ja nõnda tuhandeid kilomeetreid. Metsik ja mõistetamatu. Elu muutub tühiseks ja ebavajalikuks.

Moskva! Moskva! Kui kaugel ja kättesaamatu.

Pakane. Loodad, et kohe lõpevad silla mullatööd ja muu. Saadetakse kusagile mujale. Ja leiad sellest lohutust. Taipamata ja arvestamata, et teises kohas võib olla hullem.

23. [oktoober]

Magasin öö soojas. Tundub rõõmustav ja õdus, kui magad ainult kergelt kaetuna.

Päev tervitab tuulega. Lähen piki liini. Zekid töötavad. Võidavad endale mullakuupmeetrite ja rööpameetritega kätte vabadust. Aga millega mina demobiliseerimise välja teenin? Täna ei pesnud, polnud vett, aga homme? Homme võib samamoodi olla. Saunast saab vaid unistada, saun valmistab rõõmu, saun on pidupäev.

24. [oktoober]

Hommikul väeosa ülema pool. Sarnaneb Mahnoga.⁸ „Nii nagu paljud (teised).“ Haaras mind kaasa.

Kas mõtlesin kunagi sammuda Arhara sopkadel? Ma isegi ei teadnud, et need olemas on.

Avar ja hõlmamatu. Kõrбетühjus. Kui tilluke ja tühine on inimene maailmas, kui nõrk tema mõistus ajavoos. Meie mõtted haaravad vaid 2–3 kuud edasi ja mitte enam, edasi on tohuvabohu, kõik kägardub ja rajaneb millelgi arusaamatul.

Ümberringi on sügis. Heinakuhjad ja esimene jää Arhara jõel. Pruunikas on ümberringi. Kaugete sopkade kohal suitsuvine. Suits sulab horisondiga kokku. Taevas ja silm ei seletagi, mis seal on – sopkahari või pilv.

Üksluiselt ühtemoodi venib tuul ja temaga taktis teeb nukra monotoonsusega häält puuleht tammepuul. Päike küll paistab, kuid kahvatult, külmalt. Teda võib hõlpsalt vaadata, nagu nikeldatud ketast. Kas ma tõesti sündisin selleks, et teenida BAMlagis rühma-komandörina? Kui lihtsalt see käib. Kutsuti välja ja sõida. Partei-laste eest käib kolmnurk⁹ palumas. Noh ja eks jäänudki ju Bazarov Moskvasse.

Aga meie, mitteparteilaste eest ei palu keegi.

25. [oktoober]

Meie elu on kui jalgaratas. Väntad pedaale, sõidad ja pöörad, aga mitte alati sinna, kuhu tahaks. Küll pori, küll auk, küll terav kivi. Vaat kui torkadki kummi katki. Aga lõpetasid väntamise – külili maha.

Kasarmus ropp sõim. Vannuvad kõik, nii reamehed kui ka komandörid.

⁸ Nestor Mahno, anarhistide peamine juht Ukrainas kodusõja ajal.

⁹ Kolmnurk – nii kutsuti ettevõtetes ja asutustes partei-, ametiühingu- ja tegevjuhtkonda kokku.

26. [oktoober]

Pöörane tuul ajab madalalt pilvi. Sügis, sügis. Sopka hallikaspruun nõlv väheneb iga päevaga aina enam, muutub katkendlikuks, paljastab geoloogilisi kihte. Saabub ja minuti pärast lahkub auto. Nad näivad oma katkematus jooksus süstikuina, mis sõeluvad sopka juurest jaama ja tagasi. Aga inimesed lammutavad nagu sipelgad kannatlikult ja visalt sopkat, muutes tema kүүru tulevase jaama asukohaks. Kaevand muutub suuremaks ja suuremaks. 1500 inimest tunduvad käputäiena tema lõugade vahel. Kang ja labidas teevad oma tööd. Inimesed loevad kuupmeetrid, võidavad õiguse elule ja vabadusele. Siin jääb puudu ajast. Siin ei hoolita ilmast. Siin on soov teha tööd, tööd, tööd.

Siin on numbrid, numbrid, numbrid.

Päevad, kuupmeetrid ja kilomeetrid.

Kui jõud ei ammenduks, siis töötataks nii päeval kui ka öösel.

Siin on kümnapäevak.¹⁰

Riik ootab DVK teist rööpapaari. Ootab kaupu.

Teine tee kiirendab piirkonna kasutuselevõttu, kiirendab selle arengut jne.

27.–28. [oktoober]

Käin ja võtan vastu allüksuse – falangi.¹¹

Üldmulje – laagriadministratsioon elab paremini kui VOHR.¹²

Käigu pealt hüppad kaubarongile, käigu pealt maha. Elu ratastel, kuid tuleb ette ka elu püstijalu. Kilomeetrit 30 jalgsi.

¹⁰ Puhkepäev kümnapäevaku, mitte NSV Liidus tollal kehtestatud kuuepäevase tööädala järel.

¹¹ BAMlagi struktuur oli järgmine. Laagrikompleksi peamised koostisosad olid laagriosakonnad. Väiksemad allosad olid laagripunktid. BAMlagis loodi uus struktuur, nn falangid. Falangid olid kinnipeetute majanduslikult iseseisvad allüksused suurusega 250–300 inimest (ehkki tuli ette ka 500inimeselisi). Seda hiljem kadunud nimetust kasutati kanalite, maanteed ja raudteede ehitusel; need allüksused paiknesid ehituse edasi liikumisel samuti ümber, likvideeriti või taasloodi.

¹² Laagrite süsteemi rajamise algusest peale kasutati osa kinnipeetuid laagrite administratsioonis. Mõni nende seast, näiteks N. Frenkel, tegi selles süsteemis karjääri.

29. [oktoober]

Vihm ja lõgane liivsavi muutusid plägaks, raske on käia. Täna on elu püstijalu, 20 kilomeetrit 13. falangi juurde.

Jaokomandör kutsus lõunale.

Siseneme külla. Tohtu tare on ukraina kombe kohaselt seest saviga üle määritud ja valgendatud. Icoonid ja otstest väljaõmmeldud rätid. Sängilavats on kaetud pitsilise päevatekiga, aga padjad on hallides püürides. Miski ei klapi. Kohati ainult aknaraamid ilma klaasideta, kalts peale tõmmatud, vene ahi, ikoonid, voodi jm. Ka lõuna on originaalne. Borš eelmisel päeval tapetud kitse lihaga, aga teiseks käiguks piimasupp nuudlitega ja õlis küpsetatud valgete päränikutega. Ukrainlased elavad siin 3. aastat, oma majapidamine, lehm, 3 siga, 10 kana. Maiustavad vahel meega. Nii elavadki.

Kehva toidu tõttu sandis meeleolus sõdurid.

„Valmistuvad pidupäevaks, hoiavad produkte kokku, aga meie ei saa valke kätte.“

Laagriadministratsioonil on kõik olemas – liha, õli jm.

Teade põgenemisest ja ümberpöörd. Öhtu. Lähen mööda rdt-liini ja millist veel! Ussuuri rdt-liini. Vaikne. Päike ripub sopkatipu kohal. Viimased kiired libisevad metsa punakaspruunil lehestikul, luues fantastilisi värvitoone vaheldumisi samasuguste varjudega. Eurooplasele harjumatu maastik – madal tammemets, üks sopka kõrgem kui teine, üksteise järel – kaheküürulised, väljavenitatud jms. Heinakuhjad näivad maasse kasvanud vägilaste kiivritena.

Teise tee ehitamine lõpeb. Alles eile oli siin ebamugav hambuline järsak pöösaste vaipkattega, aga täna? Täna oli [siin] naiszekkide brigaad ja täna rõõmustab silma kahe korruse kõrgune korrapäraste joonte ja sileda pinnaga nõlv 150 m pikkuses.

Sopkad lõigatakse läbi, sood kuivendatakse ja täidetakse pinnasega, ehitatakse sillad, aetakse betoontorudesse jõekesed. Betoon, teras ja inimtöö. Visa, järjekindel lööktöö.

Agas ümberringi on taiga, taiga. Mida kõike see sõna ei tähenda. Kui palju senitundmatult teadmatut sisaldab endas see sõna. Kui palju inimtragöödiad, kui palju elusid peitis endasse see sõna. Judin jookseb mööda keha. Siberi trakt, pagendused, sunnitöövanglad.